

UDK: 791.43/.45+008+(23.046)

Sanobar XODJAYEVA,
Buxoro davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: sanobarkhodjaye75@gmail.com

BDU dotsenti, PhD B.Boltayev taqrizi asosida

BUXORODA KINEMATOGRAFIYA SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR (1991-2016 YILLAR MISOLIDA)

Annotatsiya

Maqolada 1991-2016 yillarda Buxoro viloyatidagi kinematografiya sohasida amalga oshirilgan o'zgarishlar yoritildi. Xususan, "Buxorokinovideo" hissadorlik birlashmasining faoliyati, o'tkazilgan kino haftaliklari, kinoseanslar, xorijiy davlatlarning kino kunlari hamda 1998-2001 yillarda Buxoro shahrida bo'lib o'tgan I, II, III, IV o'zbek milliy filmlari festivali ilmiy adabiyotlar va "Buxoronoma" gazetasidan keltirilgan ma'lumotlar asosida tahliliy o'rganildi.

Kalit so'zlari: Buxoro kinoteatrlari, kinematografiya, kinomexanik, kinoqurilma, film, kinoseans, kinofestival, kinostudiya.

ИЗМЕНЕНИЯ В ОБЛАСТИ КИНЕМАТОГРАФИИ В БУХАРЕ (В 1991-2016 годах)

Аннотация

В статье рассматриваются изменения, произошедшие в кинематографии Бухарской области с 1991 по 2016 год. В частности, на основе научной литературы и информации газеты «Бухоронума» проанализирована деятельность акционерного общества «Бухорokinovideo», проведенных в Бухаре в 1998-2001 годах кинонедель, кинопоказов, дней кино зарубежных стран, I, II, III, IV узбекских национальных кинофестивалей.

Ключевые слова: Кинотеатры Бухары, кинематография, киномеханик, кинооборудование, фильм, кинопоказ, кинофестиваль, киностудия.

CHANGES IN THE FILM SECTOR IN BUKHARA (IN THE EXAMPLE OF 1991-2016)

Annotation

The article covers the changes that took place in the cinematography sector in the Bukhara region between 1991 and 2016. In particular, the activities of the joint-stock company "Bukhorokinovideo", the film weeks, film screenings, film days of foreign countries, and the I, II, III, IV Uzbek National Film Festivals held in Bukhara in 1998-2001 were analyzed based on scientific literature and information from the newspaper "Bukhoronoma".

Key words: Bukhara cinemas, cinematography, cinema mechanic, cinema equipment, film, film screening, film festival, film studio.

Kirish. Buxoro vohasining madaniy hayotida kinematografiya ham o'ziga xos o'ringa ega. Tadqiq etilayotgan 1991-2016 yillarda sohadagi qator o'zgarishlar asosan hududiy kinolashtirish va kinoprokat boshqarmasi tomonidan amalga oshirilib, uning tarkibiga shahar va tuman direksiyalari, kinoteatrlar va ta'mirlash-ishlab chiqarish korxonasi kirgan. Kino direksiyalari kinoteatrlar repertuarlarini tuzish, filmlarni namoyish qilish, texnik jihatlarini nazorat qilib borish, aholini yangi filmlardan xabardor qilish kabi vazifalarni bajargan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada ma'lumotlar tizimli ravishda xronologik tarzda to'plab chiqildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini izchillik, tizimlilik, tanqidiy-tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Buxoro shaharida Bahor, Buxoro, Komsomol, Ahmad Donish, O'zbekiston, Drujba(Do'stlik), To'qimachi, Guliston, Sputnik (Yo'ldosh), Pobeda(G'alaba) va Avtomobilchi singari qishki va yozgi kinoteatrlar bo'lib, shaharliklarga shu kinoteatrlar orqali xizmat ko'rsatilgan. Kinoseanslar haqida afishalardan tashqari gazetalarda ham e'lonlar berib borilgan. "Buxoro haqiqati" gazetasining 1991 yil 16 martdagi sonida "Shahrimiz kinoteatrlarida" sarlavhasi ostida 18-24 mart kunlari Buxoro kinoteatrida "Imperatorning maxfiy farmoni(Xitoy filmi)", Komsomol kinoteatrida "Alanga (Hindiston)", 18-21 mart kunlari Bahor kinoteatrida "Bilqilloq yerdagi raqs (Vengriya)", 22-24 martda "027 sonli buyruq (KXDR)", 18-24 mart kunlari Ahmad Donish nomli kinoteatrdan "O'z kuchim bilan (Hindiston)" singari filmlarning ko'rsatilishi haqida e'lon berilgan[1].

Taniqli kinoarboblar bilan uchrashuvlar, yubiley tadbirlari tashkil qilingan. 1992 yilning fevral oyida asli buxorolik bo'lgan Tojikistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, kinorejissor Baqo Sodiqovning 50 yillik yubiley munosabati bilan Abu Ali ibn Sino nomli madaniyat saroyida ijodiy kecha va u yaratgan "Buxoroyi sharif" filmining premyerasi o'tkazilgan.

1992 yilda Buxoro viloyatining aholisiga 324 kinoqurilma orqali madaniy xizmat ko'rsatilgan. 1993 yil yanvar oyi boshlarida "Bahor" kinoteatrida 1992 yil yakunlari bo'yicha hisobot tadbiri o'tkazilib, viloyatda kino san'ati targ'ibotiga munosib hissa qo'shgan marhum kinomexaniklar xotirasi yodga olinadi, mehnat faxriylari bilan ish tajribalari haqida suhbat uyushtiriladi. O'ndan ortiq kinomexaniklarga faxriy yorliq va sovg'alar beriladi[2].

Bayram va tantanali kunlar munosabati bilan kino haftaliklari, bepul kinoseanslar tashkillashtirilgan. 1993 yil vatanimiz mustaqilligining ikki yilligi munosabati bilan o'zbekistonlik kinematograflarning eng yaxshi filmlarini namoyish qilish haftaligi, birinchi sentabrda butun viloyat kinoteatrlari bo'ylab bepul kinoseanslar bo'lib o'tgan[3]. Bunday tadbirlar maktab o'quvchilari uchun ham dam olish, bayram, yozgi va qishki ta'til kunlari tashkil qilingan. 1994 yil qishki ta'til kunlari Buxoro shahridagi "Buxoro", "Yoshlik" kinoteatrlarida "Salom, qishjon" mavzusida kino kunlari bo'lib, maktab o'quvchilariga "Bu nima bu?", "Tohir va Zuhra", "Mening nabiram militsiyada ishlaydi", "Yer ostidagi shahzodaning kelini" kabi 20 dan ortiq filmlar taqdim etilgan[4]. 1998 yilning 25 martidan 25 aprelegacha Buxoro

shahridagi "Bahor" kinoteatrda bolalar uchun bepul kinoseanslar namoyish etilgan. "Mustaqillik va yoshlar" shiori ostida o'tadigan tadbirlar davomida umumta'lim maktablarining o'quvchilari "O'tgan kunlar", "Nodirabegim", "Buyuk Turon", "So'g'diyona", "Buyuk Amir Temur" kabi filmlarini tomosha qilishgan[5].

Kino sohasida xorijiy davlatlar bilan hamkorlikda madaniy tadbirlar o'tkazilgan. 1996 yil may oyida Fransiyaning O'zbekistondagi elchixonasi tashabbusi bilan fransuz filmlari festivali bo'lib o'tadi. Buxoroliklar to'rt kun davom etgan festival chog'ida Burvil, Lui de Fyunes, Per Rishar, Kristian Klave singari fransuz kino yulduzlari suratga tushgan badiiy filmlarni tomosha qilishgan. Fransiyaning iqtisodiy va madaniy hayotiga doir bir qator hujjatli filmlar ham namoyish qilingan[6].

1996 yil 9 oktabr kuni "Buxoro" kinoteatrda O'zbekistonda Germaniya madaniyati kunlari doirasida nemis kinematografchilari -Yorg Vitte, Fillips Debora, Adel Maklenberglar bilan uchrashuv o'tkazilgan. Fillips Deboraning ko'pchilik kartinalari ovozsiz bo'lib, ular musiqa va rasm yordamida tomoshabinni mushohada yuritishga, go'zallik va haqiqatni teran anglashga chorlaydi. Uning qisqa metrajli "Non", "Purimi" filmlari kinomuxislarga katta taaassurot qoldirgan[7].

Buxoroda, ayniqsa hududning madaniy meros ob'ektlarida "O'zbekfilm" va xorijiy davlatlarning kinostudiyalari tomonidan filmlar yoki filmlarning bir qismini sur'atga olish jarayoni amalga oshirilgan. 1998 yili A.Qodiriy tavalludining 100 yilligi munosabati bilan Melis Abzalov rejissorligida "O'tkan kunlar" romani asosida yangi badiiy film suratga olinadi. Asardagi asosiy voqealar Qo'qon, Marg'ilon va Toshkentda ro'y bergan bo'lsa-da, o'tmishning real manzarasini aks ettirish uchun filmning ko'pgina qismlarini qo'hna Buxoroda, aniqrog'i Fayzulla Xo'jayevning qadimiy hovlisida, takrorlanmas naqshlar bilan bezatilgan xonadonda tasvirga tushiriladi. Viloyat va shahar hokimligi, boshqa mutasaddi tashkilotlar filmni sur'atga olish ishlariga imkoniyat yaratib beradi. Shuning uchun ijodiy guruh "O'tkan kunlar"ning Toshkentdagi primerasidan so'ng kartinani taqdimotini viloyatlar ichida birinchi bo'lib Buxoroda o'tkazadi[8].

1999 yili Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar"[9] romani asosida suratga olingan film-epopeyasining taqdimoti bo'lib o'tadi[10]. Bu film voqelikning keng qamrovi, taqdirlar tasviri tugalligi, g'oyaviy mushohadalarga hamda badiiy umumlashmalarga boyligi, bir-birini mantiqan ham, mazmunan ham davom ettiruvchi uch mustaqil qismdan iboratligi bilan so'nggi yillar o'zbek kinosida jiddiy hodisadir[11].

1996 yil "O'zbekkino" davlat aksionerlik kompaniyasi tashkil qilindi[12]. Bu o'zbek kino san'atida yangi izlanishlar, zamon bilan hamnafas bo'lishga undadi, tomoshabinlarni jalb qila bilish yo'llarini topishni, o'z-o'zini pul va yangi texnik jihozlar bilan ta'minlashni nazarda tutdi[13]. Buxoroda ham 1996 yildan boshlab viloyat kinolashtirish va kinoni ijaraga berish boshqarmasi "Buxorokinovideo" hissadorlik birlashmasiga, shahar va tuman kinodireksiyalari kinovideo hissadorlik jamiyatlariga aylantirildi. Birlashma aholiga pullik xizmat ko'rsatish turlarini ko'paytirib, daromad olish yo'llarini topishga harakat qildi. Birlashmaga qarashli ta'mirlash-ishlab chiqarish korxonasi huzurida 40 kishidan iborat 4 ta qurilish brigadasi tuzildi. "Buxoro" kinoteatrda qariyb 500 ming so'mlik va "To'qimachilik", "Do'stlik" nomli yozgi kinoteatrlari ham qayta ta'mirlash ishlari bajarildi. Xalq is'temoli mollari tayyorlash hamda turli inshootlarda ta'mirlash ishlarini olib borish hisobidan 1997 yilning 6 oyi mobaynida 11,7 million so'mlik daromad olindi. Shu hisobdan Toshkentda o'tkazilgan XII xalqaro kinofestivalga 100 ming so'mlik sovg'alar ajratildi, viloyat

bolalar kasalxonasi va tibbiyot insitutida katta hajmdagi ta'mirlash ishlari bepul bajarildi. 1997 yilgi ma'lumotlarga ko'ra, Buxoro viloyatida 15 ta qishki, 6 ta yozgi kinoteatr, 53 ta ko'chma va 81 ta doimiy kinoqurilma hamda 11 ta videosalon bo'lgan[14]. Kinoteatrlarning barchasi ta'mirga muhtoj edi. 1999 yilda shahar va tumanlardagi 16 ta kinotetrlarda 8 million so'mlik ta'mirlash ishlari olib borilgan[15].

1998 yildan e'tiboran "Ma'naviyatimiz qo'limizda yengilmas kuchga aylanin" shiori ostida o'zbek milliy filmlari festivalining joriy etilishi vohaning madaniy hayotida muhim voqea bo'ldi. 1998-2001 yillarda Buxoro shahrida I,II,III,IV o'zbek milliy filmlari festivali o'tkazilib, so'nggi yillarda yaratilgan hujjatli, badiiy, animatsiyali filmlar keng jamoatchilik e'tiboriga havola etildi[16]. Kinematografiya sohasidagi ilg'or zamonaviy qarashlar namoyish etildi, yilning eng yaxshi filmlarini tanlab olinib, suratga olish guruhi a'zolarining ijodiy salohiyati, iqtidori baholandi. Viloyat hokimligi festivallarni o'tkazishda "O'zbekkino" davlat-aksionerlik kompaniyasiga amaliy yordam ko'rsatdi.

1998 yil avgust oyida o'tkazilgan milliy filmlarning birinchi festivalida taniqli rejissor, operator, aktyor va boshqa san'atkorlar Buxoroga keladi va 7 avgustda Peshku, Qorako'l, Olot, Jondor, Romitan tumanlarida, 8 avgust kuni Buxoro, Vobkent, G'jduvon tumanlarida, Buxoro va Kogon shaharlarida aholi bilan uchrashuvlar o'tkaziladi. Kino muxislari uchun "Yaratganga shukur", "O'tkan kunlar", "Buyuk Amir Temur", "Marg'iyona", "Piyoda" kabi yangi filmlar ko'rsatiladi[17]. Viloyat hokimining qarori bilan doimiy faoliyat ko'rsatuvchi "Milliy filmlar festivalini o'tkazish direksiyasi" tashkil etiladi. Tashkiliy qo'mita o'zbek milliy filmlari ikkinchi festivalini o'tkazishga har tomonlama tayyorgarlik ko'rishni boshlaydi[18].

1999 yil 5 avgustda ikkinchi kinofestival boshlanib, unda jami 70 dan ziyod kino arboblari 6,7,8 avgust kunlari olti guruhga bo'linib, viloyatning barcha shahar va tumanlarida tomoshabinlar bilan ijodiy uchrashuv o'tkazgan va yangi filmlar namoyish qilingan. Festivalda 1998 yili o'zbek kinematografchilari tomonidan sur'atga olingan eng yaxshi 6 ta badiiy, 11 ta hujjatli, 5 ta multifikasion va ko'plab qisqa metrajli filmlar ko'rsatildi. "Sevgi", "Voiz", "Kichkina tabib", "Yolg'iz yodgorim", "Tilsimoy-g'aroyib qizaloq" kabilarini misol keltirish mumkin. 9 avgust kuni Buxoro shahridagi Abu Ali ibn Sino nomli madaniyat saroyida festivalning yopilish marosimi o'tkazilib, 20 ta nominasiya bo'yicha g'oliblar taqdirlangan[19].

2000 yil 2-7 avgust kunlari o'tkazilgan III respublika festivalida 130 dan ortiq soha mutaxassislari qatnashdi va 27 nominasiya bo'yicha g'oliblar aniqlandi. "Alpomish", "Chimildiq", "Ayollar saltanati va mamlakati", "Fellini", "Qismat" singari filmlar ko'rsatildi[20]. O'zbekiston hujjatli va ilmiy ommabop filmlari studiyasi tomonidan "Istiqlol fidoiylari" turkumida A.Fitrat, Cho'lpon, S.Axroriy haqidagi filmlari namoyish qilindi. Viloyat markazining sobiq "Buxoro" o'yingohida kinofestivalning yopilish marosimi bo'lib, 30 dan ortiq nominasiya bo'yicha g'oliblar taqdirlandi. Festival kunlari shahar va tumanlarda o'tkazilgan 50 dan ziyod ijodiy uchrashuvlarda 200 mingdan ortiq kishi ishtirok etib, yangi kinofilmlardan bahramand bo'ldi. Qorovulbozor tumani kinoteatrda taniqli rejissor Melis Abzalov boshchiligidagi "Chimildiq" filmi ijodkorlari bilan uchrashuv o'tkazildi[21].

2001 yil 17-21 avgust kunlari respublika IV milliy filmlar festivali bo'lib o'tdi. Buxorodagi amfiteatrdan 100 dan ziyod taniqli kino, teatr aktyorlari, rejissor, operator va rassomlar besh guruhga bo'linib viloyatning barcha shahar hamda tumanlarida uchrashuvlar o'tkazdi. Kino san'atkorlari so'nggi festivaldan keyin o'tgan bir yil ichida sur'atga olingan "O'yijon", "Chayongul", "Parimomo", "Meshpolvon" va "Baxt

qadri” nomli badiiy filmlarini, “Istiqlol fidoiylari”, “Tabarruk zamin”, “Fiqh olami sultoni” singari 30 ga yaqin hujjatli, ilmiy-ommabop va turli multiplikasion kartinalarni tomoshabinlar e’tiboriga havola etdi va 20 dan ortiq nominatsiya bo’yicha g’oliblar aniqlandi.

Hakamlar hayati festivalni har ikki yilda bir marta o’tkazish to’g’risida qaror qabul qiladi. Biroq, o’rganishlar natijasida 2002-2007 yillar davomida bu haqidagi ma’lumotlarga duch kelmadi. 2008 yil Toshkentda Markaziy Osiyo mamlakatlari yoshlarining “Ijodiy parvoz” uchinchi kinofestivali tashkilotchilari safida Buxoro viloyat hokimligi ham bor edi. Poytaxtda boshlangan bu san’at bayramining ikkinchi kuni Sharif shaharda davom etadi. 17 may kuni “Buxoro” kinoteatrda Markaziy Osiyoning yosh kinematografchilari bilan uchrashuv o’tkaziladi. Ma’naviyat targ’ibot markazi viloyat bo’limi tanlov dasturiga kiritilgan filmlarni ko’rikdan o’tkazib, viloyat hokimligi tomonidan “Milliy mavzuda yaratilgan eng yaxshi film uchun” maxsus mukofot ta’sis etadi.

2011 yilning 30 aprel va 1 may kunlari Buxoro shahrida Mustaqilligimizning 20 yilligi munosabati bilan “O’zbek milliy kino san’ati kunlari” o’tkazildi. “Buxoro” kinoteatrda o’zbek kinoijodkorlari tomonidan yaratilgan “O’rgimchak to’ri”, “Yor-yor qaydasiz?”, “Uqubat” kabi badiiy filmlar namoyish etildi[22].

O’rganilayotgan davrda Buxoroda kinematografiya sohasida bir qancha muammolar ham mavjud edi. 90-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab shahar va tuman kinoteatrlariga tomoshabinlar deyarli kirmay qo’ydi va katta zallar bo’shab qoldi. Buning sababi, birinchidan, xonadonlarga televizor va videomagnitafonlarning keng tarqalishi bo’lsa, ikkinchi tomondan sohadagi moliyaviy qiyinchiliklar tufayli

yangi kartinalarni sotib olinmayotganligi, kinoteatlarda tomoshabinlarga qulay sharoitlarning yo’qligida edi. 2005 yilning birinchi yarmida Buxoro shahrida atigi 408 ta kinoseans ko’rsatilib, unga 14700 nafar tomoshabin jalb qilingan. Viloyatning qishloq joylarida esa 213 ta kinoseans o’tkazilgan.

Kinematografiya goh u tashkilot, goh bu tashkilot-vazirlik tasarrufiga kiritildi. 1992-1996-yillarda O’zbekiston Respublikasi Davlat kinokompaniyasi („Uzgoskinokompaniya“) sifatida faoliyat yuritdi va O’zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tasarrufidan chiqarildi. 1996-2004-yillarda „O’zbekkino“ davlat hissadorlik kompaniyasi, 2004-2021-yillarda „O’zbekkino“ Milliy agentligi, 2021 yildan esa Kinematografiya agentligi etib qayta nomlandi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijasida xulosa qilib shuni aytish mumkinki, 1991-2016 yillarda Buxoroda kinematografiyaning hududiy bo’limi va viloyat hokimligi tomonidan qator ishlar amalga oshirildi. Yangi premyeralar namoyish etish, kino namoyondalari bilan uchrashuvlar va milliy filmlar festivallarini o’tkazish orqali kino san’atidagi yangilik va o’zgarishlar xalqimizga yetkazildi. 1996 yilda aksiyadorlar jamiyati sifatida qayta tashkil etilgach kinoteatr, kinoqurilma va boshqa kinomulkalar xususiy lashtirildi. Ekranga yangi badiiy filmlar olib kelinsa-da, tomoshabinlar soni kamayaverdi.

Yaxlit badiiylik ta’minlangan, milliy koloritga ega elementlar yaxshi rakursdan ochib berilgan, milliy va diniy qadriyatlar birdek hurmat qilingan, hissiyotlarga ta’sir qiladigan, rejissor, rassom va operatorlar tomonidan mahorat bilan ishlagan filmlar yaratilsa kinematografiya yanaga rivojlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Buxoro haqiqati. 1991 yil 16 mart, №53(18.084).
2. Buxoro san’ati gazetasi. 1993 yil yanvar. № 2(8). -b2.
3. Buxoro san’ati gazetasi. 1993 yil noyabr
4. Buxoro haqiqati. 1994 yil 1 yanvar. №1(18.588).
5. Buxoro haqiqati. 1998 yil 28 mart. № 26(19.029).
6. Buxoroda fransuz filmlari festivali. Buxoro haqiqati. 1996 yil 15 may. №38(19.834).
7. Olmon kinematografchilari bilan uchrashuv. Buxoro haqiqati. 1996 yil 12 oktyabr. №82(18.877).
8. Xalilov A.. “O’tkan kunlar” bilan yangi uchrashuv. Buxoro haqiqati. 1998 yil 20 may. №41(19.044).-b8.
9. Ishoqov A.. Kinematografiya tarixi.T.: „Zilol buloq“. 2019.-b151.
10. Xalilov A.. “Otamdan qolgan dalalar”. Buxoro haqiqati. 1999 yil 3 fevral. -b8.
11. Ishoqov A.. Kinematografiya tarixi.T.: „Zilol buloq“. 2019. -b484., Sh.Rizaev. «Ma’naviyat manzillari», G’afur G’ulom, T.:2008 y.,309-323- betlar.
12. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O’zbekkino» davlat aksionerlik kompaniyasini tashkil etish va uning faoliyati masalalari to’g’risida”gi 12.07.1996 yildagi 247-son qarori.
13. Qambarov A.va boshqalar. O’zbek san’ati tarixi. Farg’ona: “Farg’ona”, 2021.-b165.
14. Buxoro haqiqati. 1997 yil 23 iyul. №59(18.958).-b8
15. Xalilov A.. Assalom, kinofestival! Buxoro haqiqati. 1999 yil 4 avgust. № 62(19.169).-b8.
16. O’zbekiston san’ati. (1991-2001 yillar) «Sharq», 2001.
17. Xalilov A.. Buxoroda o’zbek kinosi bayrami. Buxoro haqiqati. 1998 yil 8 avgust. № 64(19.067)-b1,-b5.
18. Xalilov A.. Assalom, kinofestival. Buxoro haqiqati. 1999 yil 4 avgust. № 62(19.169).-b8.
19. Xalilov A.. Buxoro osmonida yulduzlar. Buxoro haqiqati. 1999 yil 7 avgust. № 63(19.170).-b8.
20. Xalilov A.. Istiqlol bayramiga-kinochilar arg’umoni. Buxoro yangiliklari(Buxoronoma gazetasining shanba ilovasi). 2000 yil 29 iyul. №31 (320).-b2.
21. Buxoro yangiliklari(Buxoronoma gazetasining shanba ilovasi). 2001 yil 8 sentyabr. №37(91) -b7.
22. Ibrohimov I.. O’zbek milliy kino san’ati kunlari. Buxoronoma . 2011 yil 4 may. № 36 (21. 359). -b4.